

возз'єднання. Вісник Національного університету "Львівська політехніка" "Держава та армія". – 2001. – № 431. – С. 69–76. 10. Сергійчук В. Правда про "золотий вересень" 1939-го. – С. 35. 11. Довженко О. Щоденник (1941–1956). – К., 1995. – С. 287. 12. Шаповал Ю. "Золотий вересень" 1939-го: як це робилося насправді // Літературна Україна. – 1999. – 23 вересня. 13. Білас І. Органи міліції Західних областей Української РСР у 1939–1945 рр. – Львів, 1987. – С. 30. 14. Центральний державний історичний архів у Львові (ЦДІА) Ф.859, Оп.1, Спр.7, Арк.18. 15. Там само. – Спр.10, Арк.57-59. 16. Там само. – Арк.60. 17. Гордієнко В. Народні збори Західної України: Воля народу чи політичний фарс Радянського уряду // Воля і батьківщина. – Львів, 1997. – № 2. – С. 74. 18. Сергійчук В. Правда про "золотий вересень" 1939-го. – С. 16. 19. Там само. – С. 17. 20. Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі (1939–1949 рр.): Збірник документів і матеріалів. – К., 1949. – С. 39. 21. Луцький О. Включення Західної України, Північної Буковини та Південної Бессарабії до складу УРСР // Історія України. – Львів, 1996. – С. 389. 22. ЦДІА України у

Львові. – Ф. 859, Оп.1, Спр.8, Арк. 581. 23. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Ф. 5002, Оп.1, Спр.3, Арк.6. 24. ЦДІА України у Львові. Ф.859, Оп.1, Спр.7, Арк.18. 25. Филипов С. Деятельность органов ВКП(б) в западных областях Украины и Белоруссии в 1939 – 1941 гг. // Репрессии против поляков и польских граждан. – М., 1997. – С. 48–49. 26. ДАЛО. Ф.3, Оп.1, Спр.4, Арк.29. 27. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі. – С. 40–42. 28. Там само. – С. 39. 29. ЦДІА України у Львові. Ф.859, Оп.1, Спр.7, Арк.33. 30. Там само. – Спр. 3, Арк.1-174; Спр.1, Арк.1-294. 31. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1, Оп.6, Спр.513, Арк.162. 32. ЦДІА України у Львові. Ф.859, Оп.1, Спр.5, Арк.624. 33. История Украинской ССР. В 10-ти т. Т.7. – К., 1984. – С. 624. 34. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Кн. 1. – К., 1994. – С. 118–119. 35. Гордієнко В. Народні Збори Західної України: Воля народу чи політичний фарс радянського уряду // Воля і батьківщина. – Львів, 1997. – № 2. – С. 76. 36. ЦДІА України у Львові. Ф.859, Оп.1, Спр.3, Арк.1-174; Спр.1, Арк.1-294; Спр.8, Арк.1-88.

УДК 94(477.81/82)"1939"

О.Г. Макаруч

Національний університет "Львівська політехніка",
Інститут гуманітарних і соціальних наук

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ З УКРАЇНСЬКОЮ РСР В ОЦІНКАХ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ

© Макаруч О.Г., 2005

Висвітлено етапи розвитку англо-американської історіографії Возз'єднання, основні концептуальні підходи та їх еволюцію в період від союзного співробітництва в роки Другої світової війни до конфронтації періоду «холодної війни», а далі – у часи так званої розрядки.

The article elucidates the development of English and American historiography of Ukrainian Reunification, the basic conceptual approaches and it's evolution in the period from union cooperation, during cold war to the detente period.

Європейська інтеграція України, проголошена основною метою нового зовнішньополітичного курсу адміністрації Президента Віктора Ющенка, вимагає особливої уваги до

питань формування позитивного іміджу незалежної України в очах світової громадськості. Враховуючи той факт, що Україна виступає правонаступницею Української РСР, реальна

картина подій 1939–1945 рр., пов'язаних з розширенням українських кордонів на заході, та політико-правова оцінка цих подій світовою спільнотою набувають особливої актуальності.

Літератури з означеного питання доволі багато (В.Л. Ізраєлян, В.Я. Сіполс, Ю.Ю. Сливка, В.Г. Трухановський, В.С. Коваль та ін.), однак недоліком переважної більшості робіт слід вважати їх надмірну політичну заангажованість, намагання за будь-яку ціну “викрити фальсифікаторів” тощо.

Потреби зміцнення антигітлерівської коаліції в 1941–1945 рр. до певної міри змушували політиків, спеціалістів з міжнародного права та з історії міжнародних відносин англосовітських країн замовчувати правовий аспект інкорпорації Західної України до складу УРСР та СРСР, здійсненої восени 1939 р. Показовим у цьому відношенні є підхід британських авторів ліволейбористського напрямку У. та З. Коатс (1944 р.): визнаючи провину уряду Чемберлена за зрив переговорів з СРСР напередодні світової війни, вони пояснювали події т. зв. Золотого вересня як до певної міри вимушений крок по зміцненню власної безпеки СРСР, своєрідний “самозахист”, без огляду на норми права [1]. До часу подібні погляди домінували і в американській науково-популярній літературі. Починаючи з 1942 р., для американських громадян, насамперед військовослужбовців, кількома виданнями виходила книжка “The World at War”. У ході війни Інформаційне бюро Сполучених Штатів Америки вносило до неї певні зміни, переважно з огляду на події, що відбулися за час після виходу попереднього видання. Ось що американська пропаганда вважала за потрібне донести до американського вояка про події вересня 1939 р. на західноукраїнських та західнобілоруських землях: “В половині кампанії проти Польщі (17 вересня 1939 р.) російська армія, не зустрічаючи опору, вступила до Польщі, аби забезпечити собі стратегічний кордон проти німців. Німці погодилися (28 вересня 1939 р.) на новий кордон між Росією і захопленими для себе областями (...). За винятком (деяких) стратегічних відхилень, кордон той відповідав лінії Керзона, запропонованій в 1919 р. союзниками на етнографічних засадах. Усупереч тому, що більшість мешканців на територіях, зайнятих Росією, складалася з білорусів, українців і

менших груп інших народностей, Польща не погодилася свого часу на лінію Керзона і у війні проти Радянського Союзу в 1920 р. відвоювала більшість площ, згодом поворотом зайнятих Росією. Оскільки у проведеному Росією плебісциті більшість голосів висловилося за прилучення до Росії (3 листопада 1939 р.), території східної Польщі разом з 12 мільйонами людності залишилися включеними до Радянського Союзу, стаючи для нього оборонним поясом проти німецької експансії на схід” [2]. Попри певні неточності (наприклад, отождолення СРСР з “Росією”, помилка відносно дати “плебісциту”), тон інформації цілком дружній для Радянського Союзу. Принаймні американський вояк, прочитавши цю інформацію, за інтереси Польщі свого голосу б не подав, не кажучи уже про те, щоб воювати.

Але практично відразу по завершенні війни в Європі (1945 р.), Ф. Міллер дав нову міжнародно-правову оцінку возз'єднанню західноукраїнських земель як “четвертого поділу Польщі” [3]. Цю саму точку зору висловили і американські автори “Історії другої світової війни” (1945 р.) “Німеччина і Росія 28 вересня здійснили розділ Польщі. Росія отримала більшу територію, але тільки третину населення і лише кілька індустріальних потужностей, на котрі так багата Західна Польща. Але до чого дійсно прагнула Росія, так це – до простору, на якому можна було б звести бар'єр проти німецького нападу” [4]. Як бачимо, питання права не стоять взагалі: немає оцінки міжнародно-правового значення рішень Народних Зборів Західної України (про них взагалі не згадується, а СРСР в 1939–1945 рр. активно намагався використати аргумент “всенародного плебісциту”), мотивації заяви Радянського уряду від 17 вересня, реакції Парижа, Лондона, Вашингтона (ноти та інші правові документи) тощо.

Вже в 1946 р. радянсько-нацистські секретні протоколи 1939 р. стали відомі британським та американським парламентарям, на початку 1947 р. про них заговорили газети [5], а в 1948 р. вони та інші документи двосторонніх німецько-радянських відносин були опубліковані офіційно [6]. Як не дивно, оцінка радянської зовнішньої політики періоду Другої світової війни первісно перейшла з сфери міжнародно-правової у сферу емоційну. “Між вереснем 1939 і червнем 1945, – писав у 1953 р.

Дж. Лукач, – Радянський Союз анексував близько 300. 000 кв. миль на Заході, в той час, як Німеччина, Польща, Чехословаччина, Угорщина, Італія та Румунія були скалічені, виснажені і переповнені мільйонами переміщених зі Сходу. Але язичеські боги розлогих російських земель були далі неситі і вимагали більше землі, ще більше землі для своїх людських мас, котрі ніколи не відчували скупченості, а жили привільно” [7]. Априорі приймалася відсутність будь-яких міжнародно-правових аргументів в арсеналі радянської зовнішньої політики і, відповідно, нелегітимність входження західноукраїнських земель до складу Української РСР. Одночасно в західній історіографії відбулася переоцінка радянських мотивів Визвольного походу 17 вересня – навіть аргумент “забезпечення кордонів” від гітлерівської навали був забутий. “У Сталіна, – писав в 1963 р. Дж. Снелл, – не було підстав сподіватися, що Захід дозволить йому встановити контроль над Балтійськими державами, Східною Польщею і Східною Румунією; Гітлер – міг. Для негайної вигоди Росії чи для довгочасних цілей комунізму Сталін дав зелене світло (гітлерівській і власній – В. М.) агресії” [8]. Тим самим Радянський Союз, стурбований питаннями територіальних надбань в Європі, нібито виступив де-факто основним підбурювачем світової війни. “Ради знайшли, – стверджував Р. Гартхофф, – єдину можливість для територіального просування... Військова сила була використана у всіх цих випадках так або інакше – як знаряддя дипломатичного тиску, а потім як знаряддя просування – в угодах про розміщення військових частин у (при)балтійських державах, для успішно спрямованого дипломатичного шантажу Румунії і для окупації Східної Польщі після її поразки від німців” [9] “Анексія, здійснена в 1939 р., – писав В. Коларж, – що треба особливо відмітити, не була ні в жодній мірі тріумфом політичної стратегії, а лише застосуванням голої сили” [10].

Заперечуючи будь-яке міжнародно-правове значення двосторонніх нацистсько-радянських угод періоду 1939–1941 рр., англо-американські автори не забували підкреслювати, що СРСР в 1939–1941 рр. був не менш активним творцем контурів “нової Європи”, ніж його несподівний союзник – Гітлер. В західній історіографії можна зустріти твер-

дження, що саме Радянський Союз підготував основні міжнародно-правові документи двосторонніх відносин з гітлерівською Німеччиною. “Німецькі документи, – стверджував В. Аспатур’ян, – також свідчать, що хоч німці і взяли ініціативу, пропонуючи угоду, специфічна форма і саме оформлення угод були повністю запропоновані радянською стороною: договір про ненапад і спеціальний протокол, рівно як і підготовча кредитна і торгова угода – всі вони були первісно висунуті Москвою” [11]. Американський дослідник Р. Уарс звернув увагу на таку характерну ознаку Пакту 23 серпня: “Він відрізнявся від попередніх пактів про ненапад у двох відношеннях: не було застереження про денонсацію угоди, якщо один з учасників здійснить акт агресії проти третьої держави, а заключна стаття його зазначала, що “...договір вступає в силу негайно після його підписання”, замість звичного періоду очікування ратифікації” [12]. Схоже, це мало послужити ще одним аргументом для звинувачень СРСР у розв’язуванні Другої світової війни з метою здійснення своїх планів анексії та комуністичної експансії.

Усі англо-американські автори сходяться на тій думці (її зрештою після червня 1941 р. поділяла й радянська наука, а сьогодні беззастережно дотримуються спеціалісти з міжнародного права усього світу, в тому числі України, Росії та Польщі), що документи, підписані 1939 року в Москві Молотовим та Ріббентропом, легітимно не змінювали і не могли навіть у принципі змінювати міжнародно-правовий статус західноукраїнських земель як складової частини довоєнної Польської держави. Разом з тим повз увагу західної історіографії пройшов той факт, що погодження Радянським Союзом та Німеччиною своїх сфер впливу в Східній Європі зовсім не означало того, що ці сфери впливу мають в майбутньому стати складовими частинами території держав – учасників змови.

Надзвичайно скупо висвітлена західними істориками, а услід за ними – і спеціалістами з міжнародного права, радянська аргументація Визвольного походу 1939 р. Для прикладу, процитуємо Б. Дмитришина, автора англомовної “Історії Росії”: “17 вересня, відповідно до (секретної) угоди в нацистсько-радянському пакті, радянські сили також увійшли в Польщу

і окупували свою погоджену сферу. Вони пояснили власну агресію припиненням існування Польської держави і “священним обов’язком” визволити і взяти під свій захист українців і білорусів, що жили в Східній Польщі”[13].

Подібно до колишнього Радянського Союзу і сьогоденної України, у західній науковій літературі немає досліджень з цієї теми, однаково сильних як з точки зору історичної науки, так і міжнародного права. Розвиток міжнародного співробітництва України з західним світом неминуче розширить уяву англо-американської наукової школи про ті непрості процеси, що відбувалися на її західних землях у роки Другої світової війни, сприятиме зближенню позицій вітчизняних науковців та їх західних колег.

1. Coates W. P. and Z. K. *History of English-Soviet Relations*. – London, 1944. – P. 619–648. 2. Цумую за: *Druga wojna swiatowa. Uzupełnienia, komentarze / prof. Andrzej Ajnenkiel, prof. Tadeush Panecki*. – Warszawa, 1985. – S. 47. 3. Miller F. T. *History of World War II*. – Philadelphia–Toronto, 1945. – P. 125. 4. *The Story of the Second World War. edited with Historical*

Narrative by Henry Commager. – Boston, 1945. – P. 35. 5. *Montgomery John. Hungary. The Unwilling Satellite*. – New York, 1947. – P.182–183. 6. *Sontag R. J. and Beddie J. S. Nazi-Soviet Relations 1939–1941: Documents from the Archives of the German Foreign Office*. – Washington, 1948. 7. *Lukacs John. The Great Powers and Eastern Europe*. – New York, 1950. – P. 673. 8. *Snell J. Illusion and Necessity. The Diplomacy of Global War, 1939–1945*. – Boston, 1963. – P. 32. 9. *Garthoff Raymond. Military Influences and Instruments*. – In: *Russian Foreign Policy. Essays in Historical Perspectives*. Edited by Ivo J. Lederer. – New Heaven and London, 1962. – P. 258. 10. *Kollarz W. Russia and her Colonies*. – New York, 1955. – P. 135. 11. *Aspaturian Vernon. Diplomacy in Mirror of Soviet Scholarship*. – In: *Contemporary History in the Soviet Mirror*. – New York–London, 1964. – P. 243–277. – P. 263. 12. *Warth R. Soviet Russia in World Politics*. – New Twayne Publishers, Inc., 1964. – P. 233. 13. *Dmytryshin Basil. A History of Russia*. – Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1977. – P. 554–555.

УДК 94(477)“1929/1939”(06) :930.22

С.О. Лісіна

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ ОУН ПЕРЕДВОЄННОГО ПЕРІОДУ: АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ

© Лісіна С.О., 2005

Подано типологічну класифікацію офіційних документів та виділено їх характерні ознаки. На основі політичних та правових першоджерел Організації Українських Націоналістів за період 1929–1939 рр. зроблено огляд суспільно-політичних подій в Західному регіоні України.

It is submitted typological classification of official documents and allocated their characteristic attributes. On the basis of political and legal primary sources of the Organization of the Ukrainian Nationalists for the period 1929-39 is made the review of political events in the western region of Ukraine.

В умовах розбудови незалежної Української держави зростає увага до наукового осмислення проблем розвитку суспільства, що сприяє формуванню національної свідомості та відтворенню історичної пам’яті. Одним з

найважливіших чинників повноцінного функціонування таких сфер, як наука, освіта, просвітництво є документознавство як база для пошуку, розповсюдження та використання джерел інформації. Тому окремого наукового